

In eigen land onopgemerkt, in Amerika beroemd

Cornelis A. van Minnen:

Amerika's beroemdste Nederlander. Een biografie van Hendrik Willem van Loon.

Amsterdam: Boom, 2005; 447 blz.; 34,50 euro; ISBN: 90-8500-180-6

Een dromerige twintigjarige Hendrik Willem van Loon vertrok in 1902 aan boord van de *Potsdam* uit Rotterdam richting Amerika. Tegen het einde van de eeuw belandde hij op een verdienstelijke *vijftiende plaats* van een door de *Groene Amsterdammer* samengestelde Top-100 van Nederlanders die een stempel op de twintigste eeuw hebben gedrukt. Hendrik Willem Wie?, moet menig lezer gedacht hebben. Het antwoord is nu voorhanden in een biografie van Cornelis van Minnen.

Na aankomst in de Verenigde Staten vergaarde Van Loon roem als journalist, historicus, illustrator, radio-commentator en vooral als schrijver van bestsellers over geschiedenis en kunst. Als *celebrity* in zijn nieuwe vaderland opende president Franklin D. Roosevelt regelmatig de deuren van het Witte Huis voor hem. Onopgemerkt op Hollandse bodem groeide Van Loon uit tot Amerika's beroemdste Nederlander.

Van Minnen schetst Van Loon als een slimme, ijdele, egoïstische man in een groot lichaam. Een man met een chaotisch liefdesleven, een seksuele fixatie op damesvoeten en een adoratie voor het Zeeuwse dorp Veere, die in Erasmus zijn *alter ego* zag, niet wars bleek van antisemitische sentimenten, en leed onder het gebrek aan Nederlandse erkenning. Bovenal ontstaat een beeld van een begenadigd verhalenverteller, die geschiedenis niet als een verzameling saai jaartallen, maar als een levend,

kleurrijk en spannend avontuur in boekvorm wist te presenteren. Door het zeer productieve leven van Van Loon in één boek te persen, vervalt Van Minnen echter met regelmaat in een chronologische opsomming van boektitels, artikelen en persoonlijke ontmoetingen. Een stijl waar zijn hoofdpersoon zo'n hekel aan gehad moet hebben. Van Minnens biografie maakt je nieuwsgierig naar Van Loons geestdriftige en scherpe pen, maar zijn minutieuze verslag onthoudt de lezer van enige intimiteit met zijn werk.

Dat neemt niet weg dat Van Loon een biografie verdient. Na zijn rechtenstudie in Amerika belandde hij aan de vooravond van de Russische revolutie als journalist in Moskou, Sint-Petersburg en Warschau. Op zoek naar aanzien en een beter salaris liet hij zich in Duitsland omscholen tot historicus, om bij terugkomst op Amerikaanse bodem als geschiedschrijver met vallen en opstaan naam te maken. In 1921 kwam zijn grote doorbraak met *The Story of Mankind*. Dit historische kinderboek werd bedolven onder een 'lawine van lof', werd een *bestseller* en zou in twaalf talen worden vertaald. Al gauw volgden *The Story of the Bible*, *The Story of Tolerance*, *The Story of America* en tal van andere werken die in grote getale over de toonbank zouden gaan. Voor zijn bijdrage aan het culturele leven in Amerika werd Van Loon in 1932 opgenomen in 'the Nation's Honor Roll'. Hij bevond zich in het gezelschap van Eleanor Roosevelt en architect Frank Lloyd Wright. Tot Van Loons ongenoegen bleef zijn werk onopgemerkt bij zijn 'zure landgenoten' en voortdurend onderhevig aan kritiek voor de losse manier waarop hij met historische feiten omsprong.

Tijdens zijn roemrijke jaren liet Van Loon een spoor aan huwelijksleed achter zich. Altijd in 'liefdesdoodsnood' deed hij iedere vrouw die zijn pad kruiste een huwelijksaanzoek. Hij zou steeds weer terugkomen bij zijn tweede vrouw Jimmie, die al rokend en drinkend in zijn grote schaduw leefde. Hier ontpopt zich een klagende Van Loon met een groot gevoel voor dramatiek. Hij kon zijn intellectuele bijdrage op aarde als 'een totale mislukking' zien en tegelijkertijd enorm onder de indruk zijn van eigen geestelijke reikwijdte.

Zijn faam gebruikte Van Loon in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog om als onheilsprofeet Amerika te waarschuwen voor de 'kelderrat' Adolf Hitler. Vol zelfmedelijden zag hij zijn inzet beloond met het etiket oorlogsstoker. Toen de oorlog Amerika opslokte, bleef hij een scherp observator, die in hedendaags Amerika niet zou misstaan. Hij ergerde zich aan zijn nieuwe landgenoten, 'die nu een wereld verdedigen waarvan ze geen idee, geen flauwe notie hebben. [...] Wij lijken ervan uit te gaan dat de hele wereld dol is op Amerikaanse hotdogs en sorbets. Tegenovergestelde overtuigingen worden ter zijde geschoven als onpatriottistisch en ondemocratisch.'

Dat Van Minnens biografie soms aanvoelt als één lange opsomming, is niet verwonderlijk. Van Loon bleek een ongekend productief schrijver, die ooit toegaf dat hij 'in 48 uur dertigduizend woorden op papier had gezet'. Er waren jaren dat er vier boeken van zijn hand verschenen. Van Minnen heeft zijn huiswerk over Van Loon grondig gedaan, maar brengt zijn werk – waarmee hij Amerika's beroemdste Nederlander werd – nooit echt tot leven. Zo zou het boek

Invasion, waarin Van Loon een fictieve aanval van de nazi's op New York beschrijft, de lezer 'koude rillingen' bezorgen. We zullen Van Minnen op zijn woord moeten geloven. *Van Loon's Lives* – waarin historische personages worden belicht aan de hand van een bij elkaar gefantaseerd diner

bij Van Loon thuis in Veere – blijft een intrigerend boek, waar de lezer niets van mag proeven. Maar wanhoop niet. Veel van Van Loons werk blijkt nog steeds *online* voorradig en veelal binnen twee dagen leverbaar.

Jeroen Schuiten

Drs J. Schuiten is een *Senior News Producer* voor Eurovision Americas Inc. in Washington, D.C., en alumnus van de Johns Hopkins University, School of Advanced International Studies (SAIS).

De Verenigde Staten als democratie met gebreken

Stephen Macedo *et al.*:

Democracy at Risk. How Political Choices Undermine Citizens Participation and What We Can Do About It.

Washington, D.C.: Brookings Institution, 2005; 188 blz.; \$ 17,95; ISBN: 0-8157-5405-1

We kunnen er nu al zeker van zijn dat de komende verkiezingen in de Verenigde Staten geen hoogtijdag voor de democratie zullen worden. Bij de vorige 'mid-term elections', in november 2002, ging slechts 46% van de kiesgerechtigden naar de stembus. In november 2006 zal dat niet veel beter zijn. Toch kan men moeilijk stellen dat het hier om onbelangrijke verkiezingen zou gaan: het voltallige Huis van Afgevaardigden moet herkozen worden, één derde van de Senatoren wordt vervangen, terwijl maar liefst 36 staten een nieuwe gouverneur kunnen kiezen. Waarom blijven de Amerikaanse kiezers dan toch massaal thuis?

De meest geciteerde theorie in dit verband komt van politicoloog Robert Putnam (Harvard). In zijn boek *Bowling Alone* (2000) stelt hij dat de Verenigde Staten een individualistische samenleving zijn geworden. Jongeren hangen tegenwoordig liever languit voor de televisie en ze zetten zich niet langer in als vrijwilliger of als lid van

een vereniging. In een land dat bijna tweehonderd jaar geleden door Alexis de Tocqueville werd omschreven als 'a nation of joiners', kwam die kritiek hard aan. Putnam werd dan ook snel een graaggeziene gast in allerlei *talk-shows* en televisie-uitzendingen. Er kwam echter ook heel wat kritiek op zijn werk, onder meer op het feit dat hij de verantwoordelijkheid voor het gebrek aan politieke belangstelling vooral bij het individu legt. Sommige auteurs stelden dat de manier waarop het politiek systeem in Amerika functioneert, niet echt uitnodigt tot politieke participatie. Verkiezingscampagnes worden er bijna uitsluitend via televisie en internet uitgevochten. Kandidaten moeten dus vooral veel geld hebben om aan een verkiezing deel te nemen; vrijwilligers en partijmilitanten zijn veel minder belangrijk geworden.

In 2002 besloot de *American Political Science Association*, de beroepsvereniging van Amerikaanse politicologen, een speciale commissie op te richten om na te gaan hoe de Amerikanen weer meer bij de politiek kunnen worden betrokken. Enkele van de meest vooraanstaande politieke wetenschapslieden in de Verenigde Staten maakten deel uit van deze werkgroep en hun eindrapport is nu beschikbaar in de vorm van een vlot leesbaar boek: *Democracy at Risk*.

De commissie onderschrijft, om te beginnen, de diagnose van Putnam: er is wel degelijk iets verkeerd met de democratie in de Verenigde Staten. Het feit dat zoveel mensen totaal geen belangstelling meer hebben voor het reilen en zeilen van politiek Washington, heeft onvermijdelijk ook gevolgen voor het democratisch gehalte van de Amerikaanse politiek. De hamvraag is echter wat er gedaan kan worden om die kloof tussen burger en politiek toch enigszins te dichten. De commissie, onder voorzitterschap van Stephen Macedo (Princeton University), komt in dit verband met concrete voorstellen. Bijvoorbeeld *wijziging van het systeem van kiezersregistratie*. Kiesgerechtigde Amerikanen moeten nu zelf de stap zetten om zich als kiezer te laten registreren; in de praktijk blijkt dat vooral jongeren en leden van minderheidsgroepen géén gebruik maken van deze mogelijkheid. Het opmaken van de kiezerslijsten zou dan ook veel klantvriendelijker kunnen worden georganiseerd.

In het algemeen geldt trouwens dat de Verenigde Staten een bijzonder archaïsch kiessysteem hebben, zoals bleek bij de betwisting van de uitslag van de presidentsverkiezingen in de staat Florida in 2000. Ook het kiesstelsel doet weinig om de politieke participatie te bevorderen. In veel districten en staten staat al op voor-

hand vast wie de zetel zal behalen: de Democraten of de Republikeinen. Voor aanhangers van de winnende partij is het duidelijk dat één stem meer of minder toch geen verschil zal uitmaken, terwijl aanhangers van de verliezende partij evenmin redenen hebben te gaan stemmen.

De commissie doet ook voorstellen om jongeren de weg naar de stembus te wijzen. Zowel in het onderwijs als op de televisiezenders die zich specifiek op deze groep richten, zou meer aandacht moeten worden besteed aan politiek, en vooral aan de rol die individuele burgers kunnen spelen in

het politieke besluitvormingsproces. Verscherping van de wet op de campagnefinanciering kan ertoe leiden dat de politieke partijen minder afhankelijk worden van geldschieters, zodat de politiek meer aandacht besteedt aan de gewone kiezers.

Een hele batterij voorstellen dus, die er in feite alle op neerkomen dat de federale overheid in Washington een grotere rol zou moeten spelen in het verkiezingsproces. Nu wordt de praktische organisatie van verkiezingen nog bijna volledig overgelaten aan de lokale autoriteiten, met als resultaat een grote mate van willekeur

en het voortbestaan van verouderde systemen. Het blijft in dit verband een vreemde constatering dat het land dat zichzelf beschouwt als de bakermat van de democratie, en bovendien die democratie ook wil exporteren, op een tamelijk amateuristische wijze omspringt met de praktische organisatie van het democratisch proces.

Marc Hooghe

Marc Hooghe doceert politieke wetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Je bent vóór de Verenigde Staten of tégen

Marc Chavannes:

Op de As van Goed en Kwaad. Amerika Achter de Schermen.

Amsterdam/Rotterdam: Prometheus/NRC Handelsblad, 2006; 415 blz.; 19,95 euro; ISBN: 90-446-0833-9

'Every nation, in every region, now has a decision to make. Either you are with us, or you are with the terrorists.' Deze beruchte zinnen sprak de Amerikaanse president George W. Bush ruim een week na de terroristische aanslagen op de *Twin Towers* in 2001. De wereld stond volgens hem voor een simpele keuze: je bent vóór de Verenigde Staten of tégen.

Voor een soortgelijke keuze stond Marc Chavannes op zijn manier, toen hij tussen 2000 en 2005 als correspondent voor *NRC Handelsblad* in Washington verbleef. Was Amerika nog het beloofde land, waar de auteur eerder kennis had gemaakt met een ultiem gevoel van vrijheid, of was het plotseling veranderd in een verward en repressief land, waar lachen en zelfspot niet meer mogelijk leken? Chavannes,

sinds begin dit jaar terug in Nederland en inmiddels hoogleraar journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen, stond voor een moeilijke afweging, heen en weer geworpen tussen liefde voor Amerika en onbegrip.

Tijdens zijn verblijf in de Verenigde Staten komt Chavannes toch redelijk snel tot de conclusie dat de meerderheid van de Amerikanen nog altijd bestaat uit hartelijke en gastvrije burgers, die nooit aflatend op zoek zijn naar nieuwe kansen. Met *Op de As van Goed en Kwaad. Amerika achter de schermen* wil Chavannes het beeld van de Verenigde Staten nuanceren, door ook de gewone Amerikaan aan het woord te laten. Aan de hand van grappige anekdotes leest men waar die doorsnee Amerikaan zich mee bezighoudt.

Chavannes laat in negentien vlot geschreven en los van elkaar te lezen hoofdstukken zien dat Amerika meer is dan de regering-Bush. Hij begint met een korte analyse van wat Amerika de afgelopen jaren heeft beïnvloed. Chavannes meent dat de aanslagen van 9/11 een omslagpunt zijn

geweest in hoe Amerikanen zichzelf en anderen zien. Bovendien heeft 9/11 vier belangrijke ontwikkelingen in een stroomversnelling gebracht, te weten een herwaardering van de eigen plaats in de wereld; het super-kapitalistische *neo economy*-experiment; de terugkeer naar de religie; en het einde van de objectieve media. Als men deze vier zaken in het achterhoofd houdt, zal men volgens Chavannes het Amerika van nu beter begrijpen.

In de rest van het boek neemt Chavannes diverse aspecten van de 'American way of life' onder de loep en laat hij 'gewone' Amerikanen aan het woord. Hij begint bijna vanzelfsprekend met het thema eten. Amerikanen zijn geobsedeerd door eten. Eten is een natuurrecht, een sport en een risico: de winnaar van een wedstrijd 'wie kan de meeste matzeballen eten in 5 minuten' wordt gezien als een ware strijder, die net als vroeger de pioniers die het land openlegden, op zoek is naar zijn grenzen. Daarnaast komen voor de hand liggende thema's als mobiliteit, ruimte, extreme verschillen in rijkdom, religie, het circus

rondom de presidentsverkiezingen, de positie van Amerika in de wereld, de claimcultuur en het belang van sport voor het zelfvertrouwen van de natie uitgebreid aan bod.

Twee van de interessantste hoofdstukken gaan over de media en de tegenbeweging. Over de positie van de media in de Verenigde Staten schrijft Chavannes dat journalisten 'als het gaat om eerlijkheid en hoge ethische normen nog maar net boven auto-verkopers staan'. De objectiviteit als doel bij de verslaggeving van nieuws raakt steeds vaker in gevaar. Bovendien wordt het nieuws steeds meer vertroebeld door de toenemende macht van talloze en vaak subjectieve *weblogs*. Daarentegen is de tegenbeweging een essentieel onderdeel van

de Amerikaanse maatschappij. Protest hoort erbij en geeft het land energie. Je zou bijna denken: zonder types als Michael Moore géén president Bush.

Al met al is *Op de As van Goed en Kwaad* een interessant relaas dat in korte tijd een aardig beeld schetst van de Verenigde Staten.. Maar als belangstellend en betrokken lezer blijft men zitten met de vraag wat Chavannes persoonlijk vindt van de dingen die hij om zich heen ziet. Hoe heeft hij deze periode ervaren en hoe beoordeelt hij de mensen die hij spreekt over abortus, extreme verschillen in rijkdom, de gezondheidscultus, de doodstraf en de toegenomen invloed van godsdienst op de politiek? Zegt hij zijn vrienden wat hij ervan vindt dat zij 'en masse' hun magen laten

verkleinen? En misschien nog interessanter, merkt hij dat hij Europeaan is en wordt hij ook zo behandeld? Het is jammer dat we daar niets van horen.

Kortom, de keuze vóór of tégen Amerika hoeft de lezer van dit boek niet te maken. Dat doet Chavannes immers ook niet. Dat betekent dat men kan kiezen voor de gulden middenweg en men zich op een ontspannen manier kan laten informeren over het land waar de keuze tussen goed en kwaad zo'n grote rol speelt en de twee misschien wel dicht bij elkaar liggen.

Manon Korthals

Manon Korthals studeerde politicologie en Europese studies aan de Universiteit van Amsterdam.

Culturele diplomatie en anti-amerikanisme

Richard T. Arndt:

The First Resort of Kings. American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century.

Washington, D.C.: Potomac Books, 2005; xxi + 602 blz.; \$ 24,= paperback)/\$ 36,= (gebonden); ISBN: 1-57488-587-1

De mediaberichtgeving over de oorlog tegen het terrorisme concentreert zich vrijwel uitsluitend op militaire operaties, zoals in Afghanistan en Irak. Dit terwijl er nog een veel bredere scala aan beleidsopties openstaat, dat fors kan bijdragen aan het verminderen van de populariteit van wereldomvattende terroristische netwerken.

Uitvoering van zo'n strategie betekent het gebruik van *soft power*, zoals voor het eerst beschreven door Joseph Nye in *Bound to Lead* (1990). Een veelgebruikte indeling van *soft power* omvat, naast *nation-building*, *post-conflict-wederopbouw* en buitenland-

se hulp (inclusief ontwikkelingssamenwerking), ook publieksdiplomatie, in Amerika door critici gezien als 'het buitenlands-politieke equivalent van public relations'.

Voordat publieksdiplomatie in de Verenigde Staten opkwam, bestond er een neutraler genaamde voorganger, echter met een andere invalshoek: *culturele diplomatie*. Over dit onderwerp schreef Richard T. Arndt zijn intrigerende boek. Op het eerste gezicht een geschiedenisboek met aan het einde een enkel analytisch hoofdstuk; in werkelijkheid een boek waarin de – vaak persoonlijke (namelijk die van de *cultural affairs officer* op een Amerikaanse ambassade) – successen van de Amerikaanse culturele diplomatie als schoolvoorbeelden worden geëta-leerd.

De auteur werkte 24 jaar voor het *United States Information Agency* (USIA) en het *Department of State*, onder andere als cultureel diplomaat

in Beiroet, Colombo, Teheran, Rome en Parijs. Daarna was hij onder meer voorzitter van de *Fulbright Association* en tot voor kort van *Americans for UNESCO*, van waaruit hij met succes lobbyde voor een constructieve opstelling van de Verenigde Staten tegenover – en uiteindelijk de terugkeer in – de UNESCO.

Aan de hand van een (en voor zover bekend de eerste) geschiedenis van de Amerikaanse culturele diplomatie, zoals beoefend door het *Department of State* en het USIA (1953-1999), laat hij zien hoe een uitgekende culturele diplomatie ook in de huidige wereldsituatie aanzienlijk kan bijdragen aan wederzijds begrip tussen culturen en volkeren. Arndt vertelt zijn verhaal in vergelijkend perspectief met, vooral, Groot-Britannië en Frankrijk.

Hier staan wij kort stil bij enkele door Arndt gehanteerde definities. Culturele *relaties* ontstaan 'als vanzelf' tussen volkeren door handel,

toerisme, uitwisseling van studenten, amusement, communicatie, migratie, huwelijken, enz. Van culturele *diplomatie* is echter pas sprake als een regering besluit culturele (en onderwijs-)uitwisseling te kanaliseren en financieren via geplande programma's, teneinde het nationaal belang in brede zin te bevorderen.

Hoe verhoudt deze inhoud van het begrip *culturele diplomatie* zich tot het concept van *publieksdiplomatie*, dat de laatste tijd met enige regelmaat wordt behandeld door Instituut Clingendael en de *Internationale Spectator*? Voor een groot deel komen beide overeen: waar de laatste uitgaat van een doelgroepenbenadering – het brede publiek, het niet-officiële deel van de samenleving – neemt de eerste, afhankelijk van hoe men dit ziet, één of twee sferen van sociale activiteit als vertrekpunt – cultuur, onderwijs. Het fundamentele verschil ligt daarin dat Arndt *branding* en *public relations*-campagnes als onderdeel van culturele diplomatie resoluut afwijst. Sterker, het ondergeschikt maken aan *public relations* ziet hij als belangrijke oorzaak van het verval van de culturele diplomatie van de Verenigde Staten. Dat gebeurde al tijdens het Oost-Westconflict, en met de huidige tegenstelling tussen het Westen en – delen van – de islamitische wereld en cultuur opnieuw.

De auteur laat verder zien dat het verval plaatsgreep gedurende een veel langere periode dan wordt aangenomen. Namelijk in de afgelopen 50 jaar, in plaats van na het einde van de Koude Oorlog of sinds het aantreden van de huidige regering-Bush. Naast de onderschikking aan *public relations*, beschouwt de auteur weeffouten in de structuur en binnenlands-politieke desinteresse of zelfs opportunisme als belangrijke oorzaken. Arndt beschrijft ook de zijns inziens kwalijke effecten van het

beleid op dit gebied – of het gebrek daaraan – van de regeringen-Carter en -Clinton.

Volgens de auteur is een dialoog van de Amerikaanse cultuur en onderwijs met de rest van de wereld geen luxegoed en ook geen louter binnenlands-politieke zaak. In zijn visie kan het onder de juiste condities de hoeksteen zijn van een positieve en toekomstgerichte Amerikaanse buitenlandse politiek. Arndt stelt dat de Verenigde Staten – in het bijzonder in het kielzog van de Irak-oorlog – hun culturele diplomatie moeten laten herleven, als een lange-termijninvestering in internationale *goodwill* en wederzijds begrip.

De auteur biedt tot slot een marsroute aan. Hij beseft dat het zelfs onder vakkundige leiding jaren zal kosten om een nieuwe culturele diplomatie op te bouwen. Arndt juicht het verdwijnen van het USIA toe, in zoverre dat vorm in de toekomst functie volgen zal: er is niet, zoals vroeger, al te voren een structuur waarin culturele diplomatie 'gegoten' moet worden.

Gezien het belang dat Arndt toekent aan de rol van de *cultural affairs officer*, is het opbouwen van een nieuwe culturele diplomatie voor hem gelijk aan het opbouwen van een nieuw zelf(be)sturend korps van culturele diplomaten. Binnen 10 jaar zou met 200 *cultural affairs officers* afkomstig uit diplomatie en universitaire wereld zo'n korps opgebouwd zijn. Arndt acht een *bipartisan* overeenkomst over de uitgangspunten onontbeerlijk, om af te zijn van de binnenlands-politieke inmenging waardoor het eerder mede fout gegaan is.

Joseph Nye ziet Nederland, naast Canada en de Scandinavische landen, als schoolvoorbeeld van landen waarvan de politieke invloed groter is dan te verwachten zou zijn op basis van hun militaire en economische macht.

Het zou interessant zijn als Arndt zijn – soms wat langdradige – hoofdstukken geschiedenis in een Nederlandstalige uitgave drastisch inkort ten gunste van een vergelijkend perspectief waarin ons land meegenomen wordt, en de culturele diplomatie erin verwerkt die de Verenigde Staten richting Nederland beoefend hebben.

Hans van der Lee

Hans van der Lee is bestuurslid van de internationale koepelorganisatie van UNESCO-clubs en -centra WFUCA, en oud-directeur van UNESCO Centrum Nederland.

Geloof in internationale betrekkingen

Madeleine Albright:

**The Mighty and the Almighty:
Reflections on America, God, and World
Affairs.**

New York: HarperCollins, 2006; 240 blz.;
\$ 25,95; ISBN: 0060892579

Mij laat het bezoek niet los dat ik ooit heb gebracht aan een oosters orthodox kerkje in Boekarest ten tijde van Ceausescu. De orthodoxe kerk in Roemenië collaboreerde met het regime om overeind te kunnen blijven en was dus in moreel opzicht stevig gecorrumpeerd. Toch was er iets. Het kerkje was klein, warm, mystiek met die ikonen en kaarsen. Die sfeer stond in schril contrast tot de omgeving van de stad, die getuigde van massaliteit, rationaliteit en onderwerping van alle menselijke maat. Hoe verrot het instituut *kerk* ook was, zij bood puur met haar aanwezigheid in de vorm van dat kerkje een alternatief voor het heersende regime; een aanwijzing dat er een andere werkelijkheid was dan die van het 'reëel bestaande socialisme'. Het overeind houden van dat perspectief was op zich zelf al een bron van kracht voor de oppositie.

Religie doet er toe. Dat is ook de conclusie van de voormalige Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Madeleine Albright in haar recent verschenen boek *The Mighty and the Almighty: Reflections on America, God, and World Affairs*. Hierin erkent Albright dat de aanslagen van 11 september 2001 haar tot het besef hebben gebracht dat kennis van religie noodzakelijk is om internationale vraagstukken te begrijpen. Dat geldt niet alleen voor kennis van de islam, maar ook van christelijke stromingen. De Democrate gebruikt haar boek overigens ook om het beleid van pre-

sident George W. Bush inzake Irak en de strijd tegen het terrorisme aan de kaak te stellen. Over zijn Irak-politiek schrijft zij: 'Although we must fervently hope otherwise, the invasion of Iraq – and its aftermath – may eventually rank among the worst foreign policy disasters in U.S. history.' Kennelijk kon Albright het niet nalaten een flinke scheut partijpolitiek door haar werk te doen. Je zou van Jalta en Potsdam hetzelfde kunnen zeggen.

In deze bespreking wil ik echter ingaan op de erkenning door Albright van het belang van religie in de internationale betrekkingen. In *The Mighty and the Almighty* schrijft zij dat religie geen rol speelde in de leer der internationale betrekkingen, waarin ook zij was geschoold. De gedachte was dat er een algemene trend is van modernisering, hetgeen ook zou inhouden dat er voor religie geen plaats meer is. De redelijkheid veronderstelde dat staten hun belangen nastreven. De passie en emotie van religie hoorden daarin niet thuis. Geloof zou hooguit een privé-aangelegenheid zijn. Ten onrechte, zo is Albright gaan beseffen, want er zijn staten en groeperingen die religieuze overwegingen wel degelijk centraal stellen in de beslissingen die zij nemen. Je kunt religie in de analyse wel negeren, maar daarmee is ze in de praktijk nog niet verdwenen.

In de geschiedenis van de Verenigde Staten speelde religie wel een publieke rol. Voor de Europese emigranten was Amerika praktisch het beloofde land. De geschiedenis van Amerika is gedreven door een ideaal. Dat is een essentieel onderdeel van de Amerikaanse identiteit. Veel Amerikaanse presidenten voerden buitenlandse politiek vanuit zedingsdrang. Zo zette Woodrow Wilson zich tot stervens toe in voor

de oprichting van de Volkenbond en Franklin Roosevelt voor de Verenigde Naties. Ook voor Albright hebben buitenlands-politieke afwegingen een morele dimensie. In haar opvatting wordt veel gevraagd aan wie veel is gegeven. Volgens haar moet Amerika landen die dat willen, ondersteunen in het vestigen of versterken van de democratie. Beleid moet wel de regels van de internationale politiek volgen. Goede bedoelingen zijn daarbij niet voldoende; het resultaat telt. Wat in de ogen van de oud-minister ook niet werkt, is een politiek die wordt ingegeven door de overtuiging dat men in bezit is van de waarheid. En daar beschuldigt Albright niet alleen fundamentalistische regimes van, maar ook de regering-Bush.

Er staan behartigenswaardige woorden in *The Mighty and the Almighty*. Zoals het pleidooi dat er meer aandacht nodig is voor religie in de internationale betrekkingen. De scheiding van kerk en staat is volgens Albright namelijk niet hetzelfde als het verwijderen van God uit het openbare leven. 'Religion may be separated from government, but it is intimately connected to how leaders are judged.' Ik kan het daar alleen maar van harte mee eens zijn. Albright pleit vervolgens ook voor 'faith-based diplomacy'. Zij verwijst daarbij naar Jimmy Carter (president van 1976–1980). Zonder het vermogen van Carter zich in te leven in de diepe religieuze gevoelens van president Sadat en premier Begin zou er nooit een vredesovereenkomst zijn gesloten tussen Egypte en Israël, aldus Albright. 'Faith-based diplomacy' is vooral van belang voor verzoening. Die moet volgens Albright gebaseerd kunnen zijn op het besef in alle religies dat alle mensen als Gods beeld geschapen zijn en dus allen ver-

want zijn. In dat kader schrijft zij over verzoening, dat joden, christenen en moslims dienen te beseffen hoeveel zij gemeenschappelijk hebben. En dat zij moeten proberen te komen tot een gezamenlijke aanpak van de grote vraagstukken in de wereld, zoals de strijd tegen armoede.

Ook in Nederland zijn er gelukkig de nodige acties ondernomen om recht te doen aan het belang van religie in de internationale verhoudingen. Genoemd kunnen worden de initiatieven van de ministers Bot en Van Ardenne voor een cursus over religie en cultuur in de opleiding van beleidsambtenaren op Buitenlandse Zaken, het kennisforum Religie en Ontwikkelingssamenwerking, maar ook de Clingendaelstudie *Faith-based*

peace-building. In het bestek van deze recensie kan niet uitgebreid worden ingegaan op de vele interessante aspecten die met religie en internationale betrekkingen verbonden zijn. Denk aan de behoefte die thans sterk wordt gevoeld aan 'moreel leiderschap', getuige de populariteit van paus Johannes Paulus II, Nelson Mandela en prinses Diana. Albright gaat er in haar studie helaas zelf niet verder op in.

Kortom: duidelijk is aangetoond dat religie ertoe doet. Ondanks de velen die probeerden of nog proberen geloof tot de privé-sfeer terug te dringen. Geloof biedt een perspectief op een andere werkelijkheid, dat mensen ertoe aanzet de wereld te verbeteren. Geloof draagt bij aan sociale samen-

hang, doordat het mensen samenbrengt. En geloof is een aspect van de menselijke identiteit. Onrecht doen aan de waarde van religie, is onrecht doen aan de menselijke waardigheid. Aandacht besteden aan religie is dus niet alleen noodzakelijk omdat religie instrumenteel kan zijn in het regeeringsbeleid, maar vooral ook omdat het een aspect betreft van menselijke waardigheid dat respect verdient.

Theo Brinkel

Theo Brinkel is lid van de Tweede Kamer voor het CDA en onlangs gepromoveerd op *Nation-building and pluralism: experiences and perspectives in state and society in South Africa* (Den Haag: uitg. SDU, 2006).

Canada, Nederland en de wereld: zestig jaar mythe, beeld en realiteit

C. Steenman-Marcusse & A. van Herk (red.):

Building Liberty – Canada and world peace 1945-2005.

Groningen: ACSN/Studiegenootschap
Canada, 2005; 339 blz.; \$ 24,95;
ISBN: 0-88755-681-7

Qua grondgebied is Canada, na Rusland, het grootste land ter wereld; qua grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen één van de rijkste landen; qua welvaart en economische ontwikkeling eveneens; maar qua bevolking – ruim 30 miljoen – een klein land, met een zeer grote buurman, de Verenigde Staten (ruim 270 miljoen inwoners, militair en economisch supermachtig). Voor het Canadese zelfbeeld en de opstelling in de wereld levert dit een tegenstrijdigheid op. Enerzijds actief en prominent op het wereldtoneel (G-8, VN), maar anderzijds voortdurend afhankelijk van de zuiderbuur. Toen de Verenigde Staten

kort na 11 september 2001 de grenzen met Canada dreigden af te sluiten vanwege de Canadese 'slapheid' bij het weren van terroristen, kwam het voortbestaan van de Canadese economie acuut in het geding en moest de Canadese regering onmiddellijk toegeven aan de Amerikaanse eisen. De Canadese onafhankelijkheid kan men uitdrukken als het aantal minuten dat men krijgt om Washington te volgen – net zoiets als destijds de onafhankelijkheid van de Nederlandse gulden ten opzichte van de Duitse mark.

Er zijn nog meer overeenkomsten tussen Canada en Nederland. De behoefte als vredestichter en gidsland op te treden, de combinatie van zakelijkheid en morele betrokkenheid, gematigdheid en een 'doe maar gewoon'-mentaliteit, alsmede een tolerantie voor verschillende culturen en religies binnen het eigen land. Deze gelijkgestemdheid wordt nog versterkt door de recente geschiedenis: het verblijf van de Nederlandse

koninklijke familie in Canada tijdens de Tweede Wereldoorlog, de Canadese strijdkrachten als bevrijders van Nederland, gevolgd door een emigratiegolf van tienduizenden Nederlanders naar Canada. Hoewel de Nederlanders in de Canadese samenleving opgingen als *invisible immigrants*, is de aanwezigheid van zo'n half miljoen *Dutch Canadians* – Nederlandse immigranten en hun nazaten – toch nog steeds een belangrijke basis voor begrip en goede verstandhouding.

Sinds de jaren tachtig bestaat er in de Nederlandse universitaire wereld een Studiegenootschap Canada, dat in 2005 ter gelegenheid van 'zestig jaar bevrijding' een conferentie hield. De bijdragen werden bijeengebracht in de hierbovengenoemde bundel. Anders dan de titel doet vermoeden, gaat het boek niet alleen over het Canadese optreden in oorlog en vrede, maar ook over Canadese literatuur en poëzie, Nederlandse immigratie en identiteit in Canada, en het Canadese

multiculturalisme in de 'globaliserende' wereld. De verbindende thema's zijn in feite 'oorlog en vrede' en daarnaast 'Nederland-Canada'. In de meeste bijdragen worden deze thema's wel hooggehouden, maar niet altijd met succes. Dat geldt vooral voor de literaire bijdragen. Een hoofdstuk, bijvoorbeeld, over het literaire werk van Etty Hillesum en Naomi Klein – nooit enig contact met elkaar, geen enkele wederzijdse inspiratie of wat dan ook – onder het motto 'Gender and liberation: Canadian and Dutch women in war and peace', doet nogal geforceerd aan en lijkt vooral een knieval voor de universitair-politieke correctheid van de *gender studies* (voorheen vrouwenstudies) en voor de wens hoe dan ook Canadees-Nederlandse vergelijkingen te maken.

Ook de samenhang en groepering van de diverse hoofdstukken roepen soms vraagtekens op. Na een voorwoord door prinses Margriet en een inleidend hoofdstuk met korte samenvattingen van alle daarna volgende bijdragen volgt nog een 'inleidend hoofdstuk' over de geallieerde aanval op Walcheren in 1944, terwijl de Canadese rol als bevrijders van Nederland pas veel verder, zeven hoofdstukken later, aan de orde komt. Dat neemt niet weg dat diverse hoofdstukken zeer interessante informatie en invalshoeken bieden. De militair-historicus Tobias van Gent en de contemporain historicus Doeko Bosscher laten in hun bijdragen over de aanval op Walcheren, resp. de bevrijding van Nederland zien dat er op de militaire kwaliteit van de beslissingen nogal wat aan te merken valt – naast o.a. de sociale spanningen die in de zomer van 1945 rond de Canadese militairen ontstonden. Schoorvoetend worden, zestig jaar na dato, onprettige realiteiten onder ogen gezien.

Ook de huidige Canadese buitenlandse politiek van *peacekeeping*

wordt door diverse Canadese auteurs kritisch bekeken – zonder dat deze daarmee overigens wezenlijk wordt ontkracht. Een bijdrage van Ko Colijn vergelijkt de Canadese en de Nederlandse opstelling bij het tegengaan van de verspreiding van massavernietigingswapens. De Canadese aandacht voor het opruimen/tegengaan van kleine wapens in de wereld (*de-mining* e.d.) blijft in het boek helaas buiten beeld.

Verder zijn er boeiende bijdragen over de identiteit van de naoorlogse Nederlandse immigrant in Canada (Aritha van Herk over 'de kist') of over de Nederlandse verzetsfotograaf Stijn Taconis, zijn werk en zijn uiteindelijke emigratie naar Canada. De bijdrage over het Canadese multiculturalisme (Passaris) staat er wat verloren bij, maar zij biedt wel een originele invalshoek, namelijk de enorme economische voordelen van een multiculturele immigrantensamenleving in het huidige globaliseringsproces.

Samenvattend, een lezenswaardige, interessante en informatieve bundel: over de Canadese rol in Nederland in 1944-1945, over Nederlandse emigranten naar Canada, over de Canadese buitenlandse politiek en over het beeld van 'oorlog' bij Canadese schrijvers, schrijvers en dichters.

Ben Hoetjes

Prof.dr Ben Hoetjes, politicoloog-bestuurskundige, is hoogleraar aan de Universiteit Maastricht en lector aan de Haagse Hogeschool.

Ontwikkeling in de ideologie van Hezbollah

Joseph Algha:

The Shifts in Hizbullah's Ideology. Religious ideology, political ideology, and political program.

Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006; 380 blz.; 49,50 euro; ISBN: 90-5356-910-3

Is de *Hezbollah* een militaire en terroristische organisatie van fanatieke moslims, die geïsoleerd en bestreden moet worden, of juist een representatieve organisatie, die politiek haar steentje bijdraagt aan Libanon en waarmee op internationaal niveau de dialoog moet worden aangegaan? Joseph Algha's proefschrift geeft geen directe antwoorden op deze actuele vragen, maar biedt een heldere en zeer leeswaardige analyse van de ontwikkelingen die *Hezbollah* sinds haar ontstaan in 1982 heeft doorgemaakt. De organisatie, die in Amerika en de Europese Unie op de lijst van 'terroristische organisaties' staat, heeft namelijk ingrijpende veranderingen ondergaan, van militair naar civiel, en van ideologisch naar pragmatisch.

Hezbollah komt voort uit de emancipatiebeweging van Libanese sji'ieten, die al in de jaren '70 was ingezet. Libanon was toen een welvarend, maar sektarisch verdeeld land, waarbij christenen (vooral de Maronieten) de boventoon voerden. De belangrijkste regeringsposities waren grondwettelijk toebedeeld aan de diverse sekten, waarbij werd uitgegaan van de volkstelling van 1932, die de christenen een meerderheid toekende. De moslimse bevolkingsgroep vormde een grote minderheid, waarbij men zich echter voornamelijk op de soennieten richtte; de sji'ieten stonden sociaal en economisch onder-

aan de ladder en waren van generlei betekenis. Dat zij sindsdien numeriek wel degelijk een aanzienlijke minderheid vormen, is nooit officieel erkend, omdat sinds 1932 geen volkstelling meer is verricht. Dit ligt vooral aan de weigerachtige houding van de christenen, die beseffen dat zij dan als minderheid uit de bus zullen komen.

Met de populariteit van het socialisme in de jaren '50 en '60 kwam bij de sji'itische Libanezen de roep om sociale rechtvaardigheid. Dit resulteerde in een seculiere beweging (*Amal*), met zowel een politieke als een militaire vleugel. Net als alle andere partijen en sekten raakte *Amal* betrokken in de burgeroorlog die Libanon teisterde van 1976 tot 1990. In 1982 ontstond een afsplitsing, die haar politieke en militante ideologie zocht in de religie: *Hezbollah*. Het is het cynisme van de geschiedenis dat juist de inval van Israël in Libanon van 1982 (bedoeld om de Palestijnse PLO te vernietigen, die haar noordelijke grenzen onveilig maakte) de katalysator was voor het ontstaan van *Hezbollah*. Haar grote inspirator was Khomeini, die drie jaar eerder een sji'itische vorm van de islamitische staat had gesticht in Iran.

In militair opzicht was *Hezbollah* een sterke, maar kleine speler in de Libanese burgeroorlog. Zij was de eerste islamitische organisatie die in 1983 de zelfmoordaanslag introduceerde (de Tamil Tijgers waren haar al voorgegaan). In civiel opzicht leverde *Hezbollah* een belangrijke bijdrage aan lokale gezondheidszorg, onderwijs, pensioenen en bijstand, alsmede veiligheid. Dat deed haar achterban sterk groeien. Politiek gezien hield zij zich afzijdig: zij verwierp het sektarisme en wenste zich niet te mengen in de Libanese politiek.

Na het einde van de burgeroorlog,

in 1990, maakte *Hezbollah* een ommekeer: militair richt zij zich nog uitsluitend tegen de Israëlische militaire bezettingsmacht in Zuid-Libanon, en zij besloot deel te nemen aan de landelijke politiek, onder meer door zich verkiesbaar te stellen bij de gemeentelijke en parlementaire verkiezingen. Met haar succesvolle *guerrilla*-acties tegen de Israëlische bezettingsmacht verwierf *Hezbollah* een bijna mythische status onder de Libanezen als 'het nationale verzet'. De terugtrekking van Israël uit Zuid-Libanon in 2000 heeft *Hezbollah* zowel in Libanon als in de moslimwereld de naam opgeleverd van de eerste beweging die de militaire supermogendheid Israël een nederlaag heeft bezorgd.

Dat heeft haar in politiek opzicht ook zeker geen windeieren gelegd. In de parlementsverkiezingen, waaraan *Hezbollah* sedert 1992 heeft deelgenomen, waren het niet alleen de sji'ieten die op de partij stemden, maar ook christenen en soennieten. Het imago van ongevoeligheid voor corruptie en het trouw nakomen van beloften hebben hier ook aan bijgedragen. De politieke successen waren overigens niet buitensporig: in de verkiezingen van 2005 verkreeg *Hezbollah* 14 van de 128 parlementszetels (waarvan 64 gereserveerd voor moslims en 64 voor christenen), wat haar twee ministersposten opleverde.

Of hier sprake is van een succesvolle transitie van militante naar politieke organisatie valt nog te bezien, zeker omdat *Hezbollah* altijd heeft vastgehouden aan handhaving van haar paramilitaire vleugel. Dit is echter niet het terrein waarop de auteur zich begeeft: hij belicht vooral de ideologische ontwikkelingen van *Hezbollah*. Dat levert een fascinerende inzicht op in het denken van een politiek

islamitische organisatie. Een belangrijk punt is het vermelden waard: de vestiging van de *islamitische staat*. Dit streven staat *religieus*-ideologisch buiten kijf. Voorwaarde is echter wel, aldus *Hezbollah*, dat een dergelijke staat bij consensus van de bevolking tot stand komt. Het opleggen van een islamitische staat tegen de zin van een groot deel van de burgers kan immers alleen maar leiden tot onrust en burgeroorlog, en dat, zo stelt *Hezbollah*, is nog strijdiger met de islam dan het niet-vestigen van een islamitische staat. De *politiek*-ideologische conclusie is daarom dat de vestiging

van een islamitische staat in Libanon wel nastrevenswaardig maar niet te verwezenlijken is. Zodat uiteindelijk in het *politieke programma* van *Hezbollah* niet wordt gerept over een islamitische staat, maar wel over haar grondslagen: vrede (*civil peace*), rechtsstaat, sociale rechtvaardigheid en dialoog tussen de Libanezen onderling.

De auteur beschrijft meer van dergelijke ontwikkelingen, onder meer bij belangrijke *Hezbollah*-concepten als *djihad* en onderdrukking. Opmerkelijk hierin is dat *Hezbollah* is uitgegroeid tot een *nationale* organisatie, dat wil

zeggen een organisatie die zich schikt naar de nationale context en haar doelen ook tot de nationale grenzen beperkt. In de woorden van de auteur: *Hezbollah* 'is veranderd van een islamitische beweging in een nationalistisch patriottische politieke partij die *realpolitik* bedrijft'.

Maurits Berger

Dr Maurits Berger is verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP).

Kaleidoscoop van ontwikkelingssamenwerking

Kathleen Ferrier:

Armoede – De engel in onze rijkdom.

Kampen: Uitgeverij Ten Have, 2006; 191 blz.; 17,50 euro; ISBN: 90-259-5650-5

Armoede – De engel in onze rijkdom, een bundel interviews over ontwikkelingssamenwerking van de hand van Tweede-Kamerlid Kathleen Ferrier, is een van de boeken die inspelen op de recent toegenomen belangstelling voor de problematiek van en het beleid inzake ontwikkelingslanden. CDA'er Ferrier, die wel genoemd wordt als mogelijke opvolger van Agnes van Ardenne als minister voor Ontwikkelingssamenwerking, komt in het boek zelf aan het woord in de inleiding en de epiloog. In deze delen bespreekt het Kamerlid de toekomst van ontwikkelingssamenwerking op een vrij optimistische toon, die door sommigen gewaardeerd, maar door anderen als te naïef gekenschetst zal worden.

In de inleiding geeft Ferrier aan dat zij het debat over ontwikkelingssamenwerking vaak te oppervlakkig vindt, aangezien onvoldoende aan-

dacht besteed wordt aan 'de achterliggende vragen over het waarom van ongelijkheid en verschil in welvaart'. In de epiloog stelt Ferrier dat de interviews in haar boek aangeven 'wát we moeten doen en hóe we dat moeten doen, om over vijftig jaar een andere wereld te hebben. Een wereld waarin rijkdom en dus ook macht, eerlijker verdeeld zijn.' De crux is volgens haar dat we 'het alleen maar echt [hoeven] te willen'. Motieven die een grotere inzet voor ontwikkelingssamenwerking zouden kunnen bevorderen, komen, wat Ferrier betreft, zowel voort uit morele overwegingen als uit eigenbelang. Haar positie, die argumenten van de spreekwoordelijke koopman en dominee verenigt, is gegrondvest op argumenten van verdelende rechtvaardigheid ('Ik vind het onaanvaardbaar dat er vandaag de dag 1 miljard mensen ziek worden van een tekort aan voeding, terwijl elders op de wereld miljoenen ziek worden van te veel voeding') en utilitaire argumenten ('Door de mondialisering wordt de armoede in de wereld ook steeds meer ons probleem').

Het boek van Ferrier bevat vijftien interviews met mensen uit binnen-

en buitenland die allen iets te maken hebben met de positie van ontwikkelingslanden of het beleid inzake ontwikkelingssamenwerking. In het gevarieerde gezelschap bevinden zich verscheidene wetenschapslieden (Noreena Hertz van de Universiteit van Cambridge; Bas de Gaay Fortman van de Universiteit Utrecht en het Institute of Social Studies; Gerrie ter Haar van het Institute of Social Studies; en Amina Mama van de Universiteit van Kaapstad); politici en bestuurders (Maria Liberia-Peters, oud-premier van de Nederlandse Antillen; Claire Short, ex-minister van Ontwikkelingssamenwerking in Groot-Britannië; Mark Malloch Brown, *Chef de Cabinet* van Kofi Annan; Angelina Muganza, Rwandees minister van Staat en Werkgelegenheid; en Herman Wijffels, voormalig voorzitter van de Sociaal-Economische Raad en huidige bewindvoerder bij de Wereldbank). Voorts leiders van ontwikkelingsorganisaties (Jorge Balbis van ALOP, de koepelorganisatie van Latijns-Amerikaanse ontwikkelingsinitiatieven; Mabel van Oranje van het Open Society Institute; en Willemijn Verloop van War Child Nederland);

ondernemers (Hans Eenhoorn, voormalig directeur van Unilever; en Rein Willems, president-directeur van Shell Nederland); alsmede een schrijfster (Lulu Wang).

De opvattingen die door een dergelijke bonte groep van gesprekspartners naar voren worden gebracht over de problemen met en kansen voor ontwikkelingssamenwerking, zijn noodzakelijkerwijs zeer divers. De waardering voor het in het verleden gevoerde beleid varieert van tamelijk positief tot ronduit negatief. De suggesties voor verbetering lopen evenzeer uiteen en betreffen zaken als het vergroten van de aandacht voor de doelgroepen van het beleid en creëren van 'ownership', het besteden van het aandacht aan de culturele en religieuze dimensies van ontwikkelingsprocessen, het bevorderen van de

betrokkenheid van het bedrijfsleven, ondersteuning van de positie van de *civil society*, alsmede versterking van de overheid en andere mechanismen van *governance*.

Door de beperkte omvang van de interviews en de geringe informatie over de opvattingen van de betrokkenen is het niet altijd mogelijk de verkondigde meningen op waarde te schatten en te evalueren. Ferrier heeft evenmin een kader verschaft waarbinnen de aangesneden thema's en de naar voren gebrachte denkbeelden kunnen worden geplaatst, en dat zal het vele lezers moeilijk maken zich een eendoordeel te vormen over de discussies waaraan in het boek wordt gerefereerd.

Al met al is *Armoede – De engel in onze rijkdom* vooral een boek dat zicht biedt op de kaleidoscoop van opvat-

tingen over ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking. Het vrij algemene karakter maakt het boek vooral geschikt voor de lezer die in de grote lijnen van ontwikkelingsvraagstukken en ontwikkelingssamenwerking geïnteresseerd is. De lezers die goed ingevoerd zijn op het beleidsterrein zullen in de interviews weinig nieuws aantreffen, maar zullen het boek wellicht waarderen doordat ze kennis maken met de opvattingen van mensen die hun niet bekend waren.

Wil Hout

Dr W. Hout is als universitair hoofd-docent voor internationale ontwikkelingsvraagstukken verbonden aan het Institute of Social Studies te Den Haag.

Leven op de nucleaire vuilnisbelt

Robert Knoth (fotografie) en Antoinette de Jong (tekst):

Certificaat Nr. 000358 / Nucleaire verwoesting in Kazachstan, Oekraïne, Wit-Rusland, de Oeral en Siberië.

Amsterdam: Mets & Schilt, 2006; 192 blz.; 45,- euro; ISBN: 90-5330-492-4 (ook leverbaar in Franstalige en Engelstalige editie; ISBN 90-5330-507-6 resp. 90-5330-506-8

Dit boek vertelt het gruwelijke verhaal van miljoenen mensen die getroffen zijn door nucleaire rampen. Nog voor de lezer de kans krijgt het boek open te slaan, wordt hij geconfronteerd met de blik van het meisje op de cover. Wat deze blik zou kunnen uitdrukken, is voor iedereen heel persoonlijk, net als de lach van de Mona Lisa. Het meisje uit Wit-Rusland draagt een nummer, en duizenden die getroffen zijn door

de kernrampen hebben zo'n nummer gekregen (waarnaar het boek genoemd is). Het nummer dwingt de lezer te denken aan vernietigingskampen, waarin joden genummerd werden. Nummers, geen namen. Het aanbreken van het tijdperk waarin het niet meer om mensen gaat. Mensen die denken, liefhebben, haten, kinderen grootbrengen, lachen en huilen. Als je mensen een nummer geeft, gaat het vanaf dat moment over dingen, objecten. Dat geldt zeker voor degenen die hier in verhalen en foto's tentoongesteld worden.

Net als tijdens de Holocaust werden de mensen waar het in het *Certificaat nr 000358* over gaat, slachtoffer van menselijke daden, niet van God of de Natuur. Het boek is meer een eerbetoon aan hen dan een wetenschappelijke analyse. Daarom is er naar verhouding weinig tekst; het verhaal

wordt voornamelijk verteld door de hartverscheurende foto's, afgewisseld met het commentaar van de slachtoffers, hun familieleden of artsen. Om dit boek mogelijk te maken reisden de auteurs tussen 1999 en 2005 door Kazachstan, Oekraïne, Wit-Rusland, de Oeral en Siberië.

Het boek begint met de aandacht te vestigen op de plannen, gesteund door het Internationaal Atoomenergie Agentschap, om grote hoeveelheden hoog radioactief afval uit West-Europa uit te voeren naar de gebieden die reeds getroffen zijn door nucleaire rampen, de zg. 'opgeofferde gebieden'. Deze plannen lijken bizar, gegeven de ecologische stand van zaken aldaar. In dit geval praat je over milieudiscriminatie en milieuracisme.

Allereerst wordt het alledaagse leven in Moesljoemovo aan de rivier de Tetsja beschreven. Het lijkt om

het zoveelste Russische dorp te gaan, gekenmerkt door economisch verval, armoede en overmatig drankgebruik. Maar de foto's zijn misleidend: ze zijn mooi. Een paard, vrij rennend door een straatje van het dorp; mannen picknickend na het jagen; zwanen zwemmend in het water. Een doodge- woon dorpsbestaan in Rusland. Maar de tekst plaatst de foto's in rauw perspectief. Dit dorp bevindt zich in de buurt van het grootste nucleaire complex ter wereld, Majak (bij Tsjelabinsk), waarvan het afval tientallen jaren in de Tetsja gedumpt werd. Net als andere dorpen in de buurt, is Moesljoemovo afhankelijk van de rivier voor de watervoorziening. In 1957 was er een ontploffing van de opslagtanks, waarbij grote hoeveelheden radioactieve stoffen vrijkwamen. Het calamiteitenscenario verliep op zijn Sovjets: nauwelijks informatie of hulp aan de bevolking; geen plannen voor herstel van het gebied zelf. Dit is de meest vervuilde plek op aarde. Gevolg: doodzieke mensen, kanker vanaf de geboorte, tumoren; veel jongeren zijn onvruchtbaar. Al kan je kinderen krijgen, de kans is groot dat ze als gedochten ter wereld komen. Geen geld, geen werk, geen adequate medische voorzieningen. Veel jonge mensen besluiten tot zelfmoord. Gruwelijk. Als dat geen genocide is, dan weet ik het niet meer.

Ook komen de 'liquidators' aan het woord. Het zijn de mensen die direct na 'Tsjernobyl' bij de bergingsoperaties werden ingeschakeld. Velen stierven die zelfde dag, vele overlevenden zijn blind of ongeneeslijk ziek geworden. Wit-Rusland werd het zwaarst getroffen. Tweederde van de radioactieve neerslag kwam hier terecht. Miljoenen mensen, waaronder veel kinderen, zijn besmet geraakt. De experts van het onafhankelijke Belgrad-Instituut (Wit-Russisch stralingsinstituut) hebben een preparaat ontwikkeld waar-

mee de besmettingsgraad met 60% verlaagd kan worden. Maar er is geen geld om een half miljoen besmette kinderen deze kuur te geven.

Foto's van en commentaren op de situaties in Oeral en Siberië tonen vrijwel dezelfde *horror story*. Semipalatinsk was de belangrijkste plek voor het testen van kernwapens. In totaal werden 468 proeven gedaan, met een totale explosieve kracht twintigduizend keer zo groot als de bom die op Hiroshima werd gegooid. Niet alleen werden mensen passief aan de straling ten gevolge van de kernproeven daar blootgesteld, ze werden ook als proefkonijnen gebruikt. Toen de bom getest werd, werden dorpsbewoners in de omgeving opgeroepen op de grond te gaan liggen met hun handen over de oren. De gevolgen voor de gezondheid zijn niet te overzien.

Het boek eindigt met het belang van toediening van jodium aan kinderen door middel van het standaard toevoegen van jodium aan zout. Mocht een ramp plaatsvinden, dan zal het reeds aanwezige jodium als rem op het radioactieve jodium fungeren.

Deze nogal abrupte eindconclusie wekt verbazing. Men verwacht van de auteurs op zijn minst een oproep aan de lezer de plannen te helpen verwijderen om radioactief afval te verscheppen naar deze toch al zo getroffen gebieden. Maar deze wandaad in de maak, die erop neerkomt dat men deze besmette gebieden en mensen als 'verloren' beschouwt, waarna men ze kan opzadelen met 'ons' radioactief afval, wordt, behalve in de inleiding, nergens in het boek behandeld. De auteurs blijven gevangen in het verleden, waarin de sovjetpolitiek de schuld krijgt van alle rampen. Daarmee wordt geen toekomstperspectief gegeven. Aan de loutere constatering van allang bekende feiten en de schuld (van alle de afgelopen eeuw geproduceerde radioactieve straling)

volledig bij de Sovjetunie te leggen – daar hebben de hoofdpersonen uit dit boek heel weinig aan.

Misschien leek de auteurs het geven van een toekomstperspectief overbodig. Want iedereen die dit boek openslaat, zal beseffen dat diegenen die de plannen hebben geopperd om deze gebieden verder te besmetten met nucleair afval, een slechte afweging hebben gemaakt. Het gaat hier immers om landen waar het democratische systeem, de rechtsstaat en de burgersamenleving slechts in embryonale fase aanwezig zijn. Men beschikt er niet over de middelen om dergelijke plannen aan te vechten of via het justitionele systeem schadelclaims in te dienen. De claims die metterdaad zijn gewonnen, zijn op de vingers van één hand te tellen en de vergoedingen zijn minimaal in verhouding tot wat de mensen aan financiële middelen nodig hebben om een volwaardig bestaan te leiden.

Gaan wij toekijken hoe deze mensen wegwijnen op de nucleaire vuilnisbelt van de wereld? Gaan we de economische afhankelijkheid van deze landen gebruiken door ze geld te geven voor het opbergen van radioactief afval van Westerse bedrijven? Valt het gehanteerde richtsnoer: 'het is toch al vervuild, so what?' staande te houden? Blijft de buitenwereld deze mensen als objecten beschouwen? Iedereen die kennis van dit boek heeft genomen, zal niet anders kunnen dan zijn invloed aanwenden om dit te voorkomen.

Julia Portnaia studeerde internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam. Zij was als projectmedewerker Oekraïne verbonden aan het Instituut Clingendael.